

УДК 631.147:338.24:338.439.6

Мельник І.О.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки підприємств
Миколаївського національного аграрного університету***Кучина М.С.***студент
Миколаївського національного аграрного університету***ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ РИНКУ ОРГАНІЧНОЇ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ****STATE REGULATION OF AGRICULTURAL PRODUCTS
MARKET ORGANIC IN UKRAINE AND WORLD****АНОТАЦІЯ**

У статті розглянуто та проаналізовано державне регулювання розвитку ринку органічної сільськогосподарської продукції в Україні та світі. Досліджено систему стандартів та управління органічного виробництва. Визначено обсяги органічного виробництва в Україні та світі. Встановлено чинники, що стримують розвиток ринку органічної продукції.

Ключові слова: органічна продукція, стандарти, сертифікація, виробництво, ринок.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрено и проанализировано государственное регулирование развития рынка органической сельскохозяйственной продукции в Украине и мире. Исследована система стандартов и управления органического производства. Определены объемы органического производства в Украине и мире. Установлены факторы, сдерживающие развитие рынка органической продукции.

Ключевые слова: органическая продукция, стандарты, сертификация, производство, рынок.

ANNOTATION

The paper reviewed and analyzed the state regulation of the market of organic agricultural products in Ukraine and the world. The system and management standards of organic production. Defined amounts of organic production in Ukraine and the world. Established the factors that hinder the development of the market for organic products.

Keywords: organic products, standards, certification, manufacture, market.

Постановка проблеми. На сучасному глобальному ринку сільськогосподарської продукції та продовольства попит значним чином диференційований: від невибагливого до якісних параметрів продуктів харчування у країнах з низькою платоспроможністю попиту до встановлення жорстких вимог до процесу виробництва продукції та її якості у країнах з лідируючими економіками та попитом із високою платоспроможністю населення. Підвищення вимог до якості сільськогосподарської продукції виникло у відповідь на посилення процесів урбанізації та забруднення довкілля, зростання застосування синтетичних агрохімікатів у її виробництві, зростання екологічної свідомості населення.

У свою чергу, це обумовило бажання споживачів, прихильних до ведення здорового способу життя та достатньо фінансово забезпечених, отримувати якісну, безпечну та корисну

продукцію, шкода довкіллю від виробництва якої мінімізована. Ринок забезпечив появу сертифікованого процесу виробництва, в якому заборонено використовувати хімічно синтезовані добрива та засоби захисту рослин, гормони та антибіотики, генетично модифіковані організми, синтетичні ароматизатори, консерванти, барвники тощо, а також відповідним чином маркованої продукції – органічної.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед найбільш відомих досліджень, присвячених стану та розвитку ринку органічної продукції в Україні, слід виділити праці таких вітчизняних вчених, як Артиш В.І., Вовк В., Дудар В., Дубодєлова А.В., Лилик І.В., Майовець Є.Й., Олєфіренко О.М., Пономарев Ф.С., Піндус В.В., Соколенко С.И., Саблук П.Т., Стоволос Н.Б., та ін. Отже, екологічне виробництво продуктів харчування є популярною та прибутковою діяльністю, прихильниками якої з кожним роком стає більше країн та господарників.

Мета статті полягає в аналізі державного регулювання розвитку ринку органічної сільськогосподарської продукції в Україні та світі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Все більшої популярності у світі і, зокрема, в Україні, набирає продукція органічного походження. Причиною цього є зростаюча різниця між якістю та рівнем безпеки продуктів, що виробляються сьогодні, і сертифікованими органічними продуктами.

Специфікою органічного виробництва сільськогосподарської продукції є економічні, екологічні та соціальні ефекти від здійснення цього виду діяльності, які полягають у наступному:

– економічний – зумовлений готовністю споживачів сплачувати більшу ціну за продукцію органічного виробництва, зниженням вартості матеріальних ресурсів (агрохімікатів та паливно-мастильних матеріалів) від 30 до 97% [2]. Водночас цей напрям потребує значних інвестицій у виробництво, також зростає собівартість продукції через зниження урожайності у період конверсії та у випадку невисокого рівня родючості ґрунтів, природної продуктивності тварин і насіння;

– соціальний – зумовлений значним обсягом ручної праці, що уможливорює органічне виробництво для дрібних сільськогосподарських виробників з власною працею. Приміром, у Франції, де 4,5% ферм та 3,6% сільськогосподарських земель є органічними, в органічних фермах зайнято 2,4 найманих середньорічних працівника, тоді як у традиційних – 1,5 [3];

– екологічний – зумовлений поступовим відновленням якості земельних ресурсів, залучених до процесу виробництва, через дотримання сівозмін, застосування зелених добрив та методів біологічної боротьби зі шкідниками, технологій обробки ґрунту, спрямованих на мінімальне втручання, зниження ущільнення ґрунтів, а також зниження забруднення водойм і атмосферного повітря через обмеження застосування синтетичних агрохімікатів, збереження локального біорізноманіття через заборону застосовувати генетично модифіковані організми.

Характерною особливістю органічного сільськогосподарського виробництва є наявність суворо регламентованих умов та правил процесу виробництва, відповідність яким визначається результатом сертифікації виробництва (може тривати до двох років) та періодичного інспектування (контроль виробництва, переробки та обігу органічної продукції). За умов дотримання стандартів органічного виробництва продукція отримує право позиціонуватись на ринку під маркою «органічна» [1]. Згідно із Законом України № 191-VIII «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини», органічна продукція – продукція, отримана в результаті сертифікованого виробництва відповідно до вимог цього Закону, а виробництво органічної продукції (сировини) – виробнича діяльність фізичних або юридичних осіб (у тому числі з вирощування та переробки), де під час такого виробництва виключається застосування хімічних добрив, пестицидів, генетично модифікованих організмів, консервантів тощо, та на всіх етапах виробництва (вирощування, переробки) застосовуються методи, принципи та правила, визначені цим Законом, для отримання натуральної (екологічно чистої) продукції, а також збереження та відновлення природних ресурсів.

На сьогодні на законодавчому рівні єдине поняття органічного виробництва не визначене, не розроблено національні стандарти щодо органічного виробництва та органічної продукції. Тому органічна продукція вітчизняного виробництва, представлена на ринку, сертифікується за визнаними на міжнародному ринку стандартами.

Система управління органічним виробництвом має дворівневий характер – акредитації органу із сертифікації процесу виробництва (національної або в Міжнародній федерації органічного сільськогосподарського руху – International Federation of Organic Agricultural Movements,

IFOAM) та сертифікації ним безпосередньо виробництва та надання права маркування продукції як «органічна».

Залежно від суб'єктів, що виконують функції акредитації уповноважених органів сертифікації, а також безпосередньо функцію сертифікації та інспектування органічного виробництва, система управління органічним виробництвом може здійснюватися за наступними моделями: державна (акредитація і сертифікація здійснюються державними інституціями), приватна (наприклад, акредитація сертифікаційних органів в IFOAM та сертифікація приватними підприємницькими суб'єктами), державно-приватна (найпоширеніша, за якої акредитація приватних структур, що надають послуги із сертифікації, здійснюється державними установами).

Сертифікуючий орган будь-якої країни має право розробляти власні стандарти органічного виробництва відповідно до стандартів вищого рівня, складаючи тим самим вертикальну субординовану систему стандартів органічного виробництва [5], яка включає:

– базові стандарти органічного виробництва, на основі яких, як правило, розробляються національні та приватні стандарти, що визначаються Міжнародною федерацією органічного сільськогосподарського руху. У 2010 р. IFOAM створив систему COROS (Common Objectives and Requirements Of Organic Standards) – загальні цілі та вимоги до органічних стандартів та розробив загальну для групи стандартів COROS глобальну марку органічної продукції [6];

– наднаціональні, наприклад, спільний Стандарт Продовольчої та сільськогосподарської організації (Food and Agriculture Organization of the United Nations, FAO) ООН та Всесвітньої організації охорони здоров'я (World Health Organization, WHO) ООН – Кодекс алиментаріус, а також Розпорядження Ради ЄС № 834/2007 від 28.06.2007 р. з органічного виробництва, маркування органічних продуктів;

– національні, наприклад Національна органічна програма (National Organic Program, NOP) у США та JAS Стандарти (Japanese Agricultural Standard) у Японії. За даними Дослідного інституту органічного сільського господарства, кількість країн, в яких запроваджено органічні стандарти, станом на 2012 р. становила 86, ще 26 країн знаходяться в процесі розробки відповідного законодавства, у тому числі РФ, Україна, Боснія та Герцеговина – в Європі; Бангладеш, Гонконг, Киргизстан, Лаос, Непал, Пакистан, Шрі-Ланка, Сирія, В'єтнам – в Азії; Ямайка та Санта Люція – в Карибському регіоні; Єгипет, Кенія, Сенегал, Південна Африка, Танзанія, Замбія, Зімбабве – в Африці [7];

– приватні, що розробляються окремими організаціями з надання послуг із сертифікації процесу виробництва.

Так, українська сертифікаційна компанія ТОВ «Органік стандарт» включена до офіційного переліку сертифікаційних органів, визна-

них в ЄС та Швейцарії, та здійснює сертифікацію за стандартами «БІОЛан» (приватними українськими стандартами). Стандарти органічного сільськогосподарського виробництва та маркування продукції і продуктів харчування «БІОЛан» було розроблено на основі Базових Стандартів Міжнародної федерації органічного сільськогосподарства, Постанови Ради ЄС № 2092/91 стосовно органічного виробництва сільськогосподарських продуктів та Стандартів BIOSWISS Асоціації швейцарських організацій виробників органічної продукції [11].

У 2013 р. загальна кількість органів з сертифікації органічного виробництва в світі становила 576 од. [4], найбільша їхня кількість знаходиться у Південній Кореї (76), Японії (61), США (49), Німеччині (32) [5].

Органічне виробництво у світі характеризується динамічним розвитком. За даними дослідження IFOAM та Дослідного інституту органічного сільськогосподарства, до якого включено 162 з 224 країн світу, на кінець 2013 р. площа сільськогосподарських земель, зайнятих під органічним виробництвом (орні землі та багаторічні насадження), становила 37,2 млн. га, включаючи землі у конверсії, або 0,9 % загальної площі сільськогосподарських земель світу. При цьому тільки з 2000 р. площа органічних сільгоспземель зросла на 22,4 млн. га (з 14,9 млн. га), або у 2,5 рази [8]. Так, за 2000–2013 рр. він збільшився на 44,9 млрд. дол. США (з 17,9 до 62,8 млрд. дол. США), або у 3,5 рази. При цьому 96 % доходів від реалізації органічної продукції отримано в сукупності у Північній Америці (50%) та Європі (46%). На США припадає 44% роздрібного обороту органічної продукції, на країни ЄС – 41% (у т. ч. на Німеччину – 14%, Францію – 8%, Сполучене Королівство – 4%, Італію – 3%), Канаду – 4%, Швейцарію – 3%, Японію – 2%. На всі інші країни світу припадає лише 6% світових роздрібних продажів органічної продукції [9].

Світовий ринок органічної продукції демонструє позитивну динаміку, а в Україні існують чинники, що стримують розвиток ринку органічної продукції в Україні (рис. 1).

Виробники на сучасному етапі розвитку ринку органічної продукції не можуть проводити широкомасштабну PR-кампанію, тому доцільно на рівні держави проводити популяризацію споживання продукції харчування, яку вироблено за допомогою екологічних технологій. За умови подолання негативного впливу зазначених вище чинників можна створити сприятливі інвестиційні умови галузі. Таким чином, зроста-

тиме пропозиція продукту і вирішуватиметься проблема монополізму і диктату цін.

Інформування кінцевого споживача переважно проводять виробники та торговельні організації. Навіть за відсутності державної підтримки близько 40% споживачів розуміють, що таке органічна продукція, і мають бажання її придбати. До них належать жителі великих міст. Саме ця категорія споживачів активніше користується Інтернетом і тому більш поінформована.

Нині у країнах світу сформовано наступні основні шляхи розвитку органічного виробництва:

- достатньо великотоварне інвестиційно забезпечене сільськогосподарське органічне виробництво (США);
- дрібнотоварне сільськогосподарське або інше органічне виробництво з низькою інвестиційною забезпеченістю, експортною орієнтацією та високим соціальним значенням такої діяльності (Африка);
- дрібно-, середньотоварне сільськогосподарське та інше органічне виробництво за умов значної фінансової підтримки виробника з боку державних інституцій (країни Європи, передусім ЄС);
- переважно органічне тваринництво на виласній системі (Океанія та Австралія);
- змішані форми, що визначаються сприятливістю державної підтримки, внутрішнім попитом (в деяких країнах – попитом туристів), експортними можливостями.

Україна, маючи значний потенціал для виробництва органічної сільськогосподарської продукції, її експорту, споживання на внутрішньому ринку, досягла певних результатів щодо розвитку власного органічного виробництва. Так, площа сертифікованих сільськогосподарських угідь в Україні, задіяних під вирощування різноманітної органічної продукції, складає більше чверті мільйона гектарів, а наша держава займає почесне 21-е місце серед країн – лідерів органічного руху. Частка сертифікова-

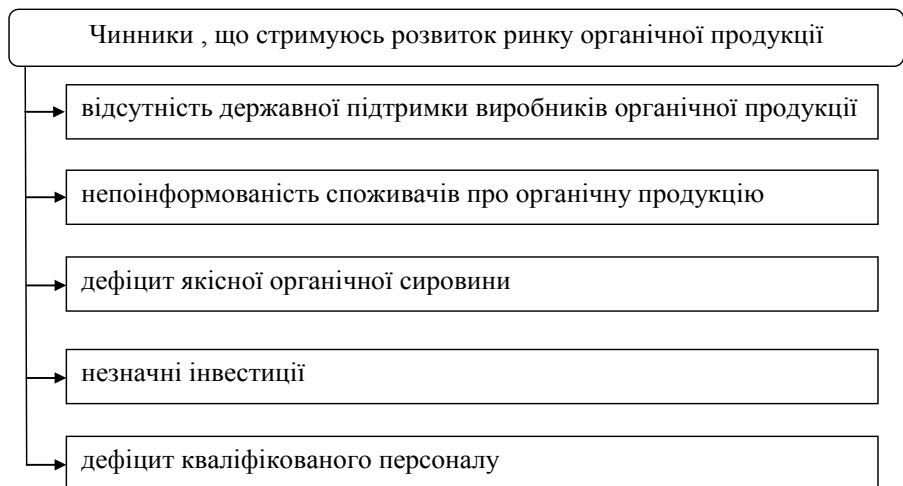

Рис. 1. Чинники, що стримують розвиток ринку органічної продукції

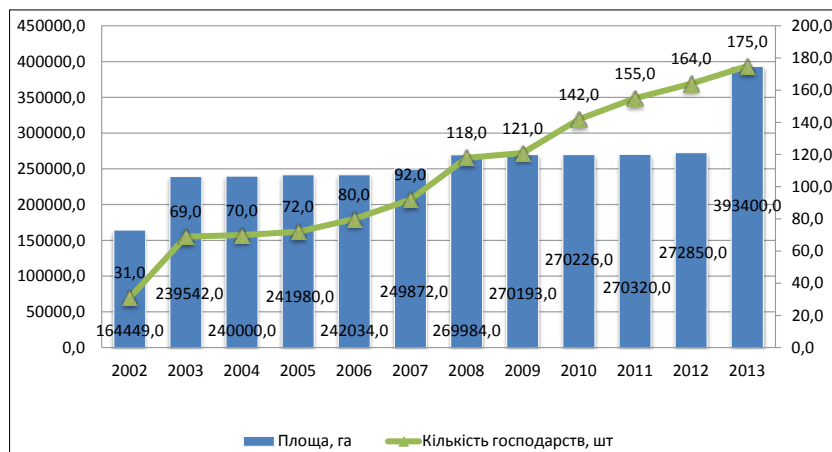

Рис. 2. Загальна площа органічних с.-г. угідь та кількість органічних господарств в Україні, 2002–2013 рр.

Джерело: Федерация органічного руху України © 2005–2014 рр.

них органічних площ серед загального об'єму сільськогосподарських угідь України складає майже 0,7%. При цьому Україна займає перше місце в Східноєвропейському регіоні щодо сертифікованої площі органічної ріллі, спеціалізуючись переважно на виробництві зернових, зернобобових та олійних культур. Крім того, в нашій державі сертифіковано 300 тис. га дикоросів.

В останні три роки спостерігається тенденція наповнення внутрішнього ринку власною органічною продукцією за рахунок налагодження власної переробки органічної сировини. Зокрема, це крупи, соки, сиропи, повидло, сухофрукти, мед, м'ясні та молочні вироби.

Офіційні статистичні огляди IFOAM підтверджують: якщо на початок 2003 р. в Україні було зареєстровано 69 господарств, що отримали статус «органічних», то в 2013 р. нараховувалось вже 175 сертифікованих органічних господарств, а загальна площа сертифікованих органічних сільськогосподарських земель складала 393 400 га.

Більшість українських органічних господарств розташовані в Одеській, Херсонській, Полтавській, Вінницькій, Закарпатській, Львівській, Тернопільській, Житомирській областях. Українські сертифіковані органічні господарства різного розміру – від кількох гектарів, як і в більшості країн Європи, до понад 10 тис. га ріллі.

Перспективність налагодження органічного виробництва сільськогосподарської продукції та продовольства в Україні зумовлена тим, що жорстке регламентування процесу виробництва через застосування певних правил та стандартів, зокрема щодо належного утримання тварин, використання речовин та процесів природного походження, крім економічних ефектів, дає змогу досягти цілей збереження та відновлення природних ресурсів, біологічного різноманіття, активізації виробництва продукції дрібними товаровиробниками.

Висновки. Вітчизняний ринок органічної продукції динамічно розвивається та має потенціал для подальшого зростання через розширення такого виробництва в особистих селянських господарствах населення. Передумовою подальшого розвитку ринку органічної продукції в Україні є існуючі організаційно-правові інституції цього ринку, які в своїй основі ґрунтуються на відтворенні родючості ґрунтів та збереженні навколишнього середовища, розвитку сільських територій та підвищенні рівня життя сільського населення, підвищенні ефективності та прибутковості сільськогосподарського виробництва, забезпеченні споживчого

ринку здоровою якісною продукцією, нарощуванні експортного потенціалу держави.

Становлення органічного аграрного виробництва в Україні, особливо на початкових стадіях, потребує державної підтримки. Ураховуючи світовий досвід надання допомоги виробникам органічної продукції, варто застосовувати всі наявні інструменти та методи впливу. Для прискорення процесу переходу сільськогосподарських підприємств в Україні на органічне виробництво продукції слід надавати державну фінансову підтримку не тільки в перехідний період, а й після отримання статусу органічного господарства, що стане предметом подальших наукових досліджень.

У розвинених країнах механізм стимулювання органічного виробництва чітко визначається у цільових програмах розвитку та національних планах дій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кропивко М.Ф. Екологічна диверсифікація використання сільськогосподарських земель в Україні / М.Ф. Кропивко, О.В. Ковальова // Економіка України. – 2010. – № 7. – С. 78–85.
2. Urs Niggli. Advantages of organic farming: Environment and economical characteristics / II круглий стіл країн Східної Європи «Органічне сільське господарство та законодавче забезпечення» (Київ, 5 листопада 2008 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://orgprints.org/15019/08/niggli-2009-advantages-oa.pdf>.
3. Camille Moreau. The French Organic Sector / L'Agence BIO, France // BIOFACH, Nuremberg, February 13th 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://orgprints.org/22345/13/moreau-2013_BiofachODN_french_market_AgenceBio.pdf.
4. The World of Organic Agriculture 2013: Key Indicators and Leading Countries / FiBL & IFOAM (2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ifoam.bio/> (Недопустимий об'єкт гіперссылки).
5. Beate Huber. The World of Organic Agriculture: Regulations and Certification Emerging Trends 2013/ Research Institute of

- Organic Agriculture [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://orgprints.org/22324/7/Huber-2013-standards.pdf>.
6. The World of Organic Agriculture 2013: Key Indicators and Leading Countries / FiBL & IFOAM (2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.organic-world.net/fileadmin/documents/yearbook/2013/web-fibl-ifoam-2013-25-34.pdf>.
  7. Beate Huber. The World of Organic Agriculture: Regulations and Certification Emerging Trends 2013/ Research Institute of Organic Agriculture [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://orgprints.org/22324/7/Huber-2013-standards.pdf>.
  8. Helga Willer and Julia Lernoud. Organic Agriculture Worldwide: Key results from the FiBL – IFOAM Survey on Organic Agriculture Worldwide 2013. Part 1: Global data and survey background / Research Institute of Organic Agriculture (FiBL), Frick, Switzerland, February 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://orgprints.org/22349/16/fibl-ifoam-2013-global-data-2011.pdf>.
  9. Helga Willer and Julia Lernoud. The World of Organic Agriculture The Results of the Latest Survey on Organic Agriculture Worldwide / Research Institute of Organic Agriculture (FiBL), Frick, Switzerland // BioFach Congress 2013, Nürnberg, Session «The World of Organic Agriculture» 13.2.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://orgprints.org/22324/1/willer-lernoud-2013-world-of-organic.pdf>.
  10. The European Market for Organic Food 2011 Helga Willer, Julia Lernoud, Research Institute of Organic Agriculture (FiBL) Frick, Switzerland and Diana Schaack, Agricultural Information Company (AMI), Bonn, Germany BioFach Congress 2013, Nürnberg, Session «The European Market for Organic Food», 13.2.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://orgprints.org/22345/19/willer-2013-session-European-market.pdf>.
  11. Beate Huber. The World of Organic Agriculture: Regulations and Certification Emerging Trends 2013/ Research Institute of Organic Agriculture [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://orgprints.org/22324/7/Huber-2013-standards.pdf>.
  12. Проект Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» № 9707 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/>.
  13. Сьогодні / Офіційний сайт Міжнародної громадської асоціації «БІОЛан Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.biolan.org.ua/uk/biolan-ukraine/today/>.